

Kohtulahendite kogumik

KOHTUJURISTI ETTEPANEK
JULIANE KOKOTT
esitatud 12. märtsil 2015¹

Kohtuasi C-83/14

„CHEZ Razpredelenie Bulgaria” AD

(eelotsusetaotlus, mille on esitanud Administrativen sad Sofia-grad, (Bulgaaria))

Direktiiv 2000/43/EÜ — Võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust — Kaudne diskrimineerimine — Üldine ja kollektiivne meede — Häbimärgistav mõju — Isik, kes ei kuulu diskrimineeritavasse etnilisse rühma, kuid keda diskrimineeritakse seotuse alusel („discrimination par association”, discrimination par ricochet”) — Linnaosad, kus elavad peamiselt romade kogukonda kuuluvad inimesed — Elektriarvestite paigaldamine tarbijate jaoks ligipääsmatule kõrgusele — Põhjendatus — Pettuste ja kuritarvituste vastane võitlus — Direktiivid 2006/32/EÜ ja 2009/72/EÜ — Iga lõpptarbija võimalus lugeda oma isikliku elektritarbimise näitu

I. Sissejuhatus

1. Seni on diskrimineerimisprobleemide lahkamisel olnud esiplaanil üksikjuhtumid. Käesolevas asjas, mille ese on liidu õiguses sätestatud keeld diskrimineerida etnilise päritolu tõttu, on asi teisiti. Olgugi et ka see asi sai alguse konkreetse isiku kaebusest, on siin tähelepanu keskmes sellised üldised ja kollektiivsed meetmed, mis hõlmavad kogu rahvusgruppi ning millega on võimalik kõiki selle grupi liikmeid ja nende kogukonda häbimärgistada.

2. Täpsemalt on asi Bulgaaria linnas Dupnitsas, kuid mitte ainult seal valitsevas praktikas paigaldada lõpptarbijate elektriarvestid linnaosades, kus elavad peamiselt romade kogukonda kuuluvad inimesed, umbes kuue meetri kõrgusele ja seega tavalise visuaalse kontrolli jaoks liiga kõrgele, samas kui mujal on samasugused elektriarvestid paigaldatud umbes 1,70 meetri kõrgusele ja seega tarbijale vabalt nähtavad. Seda praktikat põhjendatakse elektriarvestite manipuleerimise ja illegaalse elektritarbimisega, mida esineb nn romade linnaosades nähtavasti eriti tihti.

3. Nende probleemidega tegelesin ma esimest korda juba põhjalikult oma ettepanekus kohtuasjas Belov², milles lahkasin neid liidu õiguses sätestatud etnilisest päritolust tingitud diskrimineerimise keelu kontekstis. Seejuures juhtisin ma tähelepanu ka romade sotsiaalsele tõrjutusele ning selle rahvusgruppi äärmiselt kehvadele sotsiaalsetele ja majanduslikele elutingimustele mitmel pool Euroopas.

1 — Algkeel: saksa.

2 — Kohtujuristi ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585).

4. Käesolev kohtuasi annab võimaluse toonaseid mõtteid mitmes punktis täpsustada. See puudutab esmalt küsimust, kuidas eristada otsust ja kaudset diskrimineerimist etnilise päritolu tõttu. Teiseks tuleb selgitada, kas ja kuidas võib kirjeldatav praktika diskrimineerida seotuse alusel isikuid, kes ise ei kuulu diskrimineeritavasse etnilisse gruppi (prantsuse keeles „*discrimination par association*” või ka „*discrimination par ricochet*”). Nagu ka tookord kohtuasjas *Belov* on küsimus lisaks ka selles, kuidas on häbimärgistava mõjuga kollektiivseid meetmeid võimalik põhjendada.

5. Pädevuse ega vastuvõetavuse probleeme nagu kohtuasjas *Belov*³ käesolevas asjas ei teki, kuna seekord on eelotsusetaotluse esitanud Bulgaaria asutus kahtlemata kohus ELTL artikli 267 tähenduses.

II. Õiguslik raamistik

A. Liidu õigus

6. Käesoleva asja liidu õiguse kohase raamistiku määravad kindlaks põhiõiguste harta artikkel 21 ja direktiiv 2000/43/EÜ⁴. Lisaks tuleb viidata direktiividele 2006/32/EÜ⁵ ja 2009/72/EÜ⁶, mis sisaldavad elektrienergia siseturгу ja energia lõpptarbimise tõhusust käsitlevaid eeskirju.

1. Diskrimineerimisvastane direktiiv 2000/43

7. Direktiivi 2000/43 eesmärk on artikli 1 kohaselt „kehtestada raamistik rassilise või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise vastu võitlemiseks, et tagada võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamine liikmesriikides”.

8. Direktiivi 2000/43 artiklis 2 on määratletud järgmised mõisted:

„1. Käesoleva direktiivi kohaldamisel tähendab võrdse kohtlemise põhimõtte, et ei esine otsust ega kaudset diskrimineerimist rassilise või etnilise päritolu alusel.

2. Lõike 1 kohaldamisel kasutatakse järgmisi mõisteid:

- a) otseseks diskrimineerimiseks peetakse seda, kui ühte inimest koheldakse rassilise või etnilise päritolu tõttu halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadses olukorras;
- b) kaudseks diskrimineerimiseks peetakse seda, kui ilmselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud rassilise või etnilise päritolu alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealune säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.

3 — Toonase eelotsusetaotluse osas leidis Euroopa Kohus otsuses *Belov* (C-394/11, EU:C:2013:48), et ta ei ole pädev asja lahendama, kuna eelotsusetaotluse esitanud asutus ei olnud kohus ELTL artikli 267 tähenduses.

4 — Nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (EÜT L 180, lk 22; ELT eriväljaanne 20/01, lk 23).

5 — Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2006. aasta direktiiv 2006/32/EÜ, mis käsitleb energia lõpptarbimise tõhusust ja energiateenuseid ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 93/76/EMÜ (ELT L 114, lk 64). Kuigi see direktiiv tunnistati alates 4. juunist 2014 kehtetuks ja asendati direktiiviga 2012/27/EL (ELT L 315, lk 1), on see ajaliselt käesolevas asjas endiselt kohaldatav, kuna KZD vaidlusalune otsus oli tehtud enne 4. juunit 2014.

6 — Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. juuli 2009. aasta direktiiv 2009/72/EÜ, mis käsitleb elektrienergia siseturu ühiseeskirju ning millega tunnistatakse kehtetuks direktiiv 2003/54/EÜ (ELT L 211, lk 55).

3. Ahistamist peetakse diskrimineerimiseks lõike 1 tähenduses, kui rassilise või etnilise päritoluga seotud soovimatu käitumise eemärk või selle tegelik toime on isiku väärikuse alandamine ja ähvardava, vaenuliku, alandava või solvava õhkkonna loomine. Selles kontekstis võib ahistamise mõiste määratleda vastavalt liikmesriikide siseriiklikule õigusele ja tavale.

[...]”.

9. Direktiivi 2000/43 kohaldamisala määrab kindlaks artikkel 3, mis sätestab:

„1. Ühendusele antud volituste piires kohaldatakse käesolevat direktiivi kõikide isikute suhtes nii avalikus kui ka erasektoris, sealhulgas avalik-õiguslike isikute suhtes, kui kõne all on:

[...]

h) avalikkusele pakutavate kaupade ja teenuste kättesaadavus, sealhulgas eluase.

[...]”.

10. Direktiivi 2004/43 artikli 8 lõige 1 sätestab töendamiskoormuse kohta järgmist:

„Liikmesriigid võtavad kooskõlas oma siseriikliku õigussüsteemiga vajalikud meetmed tagamaks, et kui isik, kes leiab, et ta on võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamata jätmise tõttu kannatanud, esitab kohtule või muule pädevale asutusele asjaolud, mille põhjal võib eeldada, et on toimunud otsene või kaudne diskrimineerimine, peab kostja töendama, et võrdse kohtlemise põhimõtet ei ole rikutud.”

11. Lisaks tuleb viidata direktiivi 2000/43 põhjendusele 16:

„On tähtis kaitsta kõiki füüsilisi isikuid rassilisel ja etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise eest. Vajaduse korral ja kooskõlas siseriiklike traditsioonide ja tavadega peaksid liikmesriigid ette nägema ka juriidiliste isikute kaitse, kui need kannatavad oma liikmete rassilistest või etnilistest päritolust tingitud diskrimineerimise all.”

2. Elektrienergia siseturgu ja energia lõpptarbimise tõhusust käsitlevad direktiivid

12. Direktiivi 2006/32 eesmärk oli parandada liikmesriikides energia lõpptarbimise tõhusust eri meetmete kaudu, sh lõppkasutajatele suunatud meetmete abil energiatõhususe parandamiseks. Põhjenduses 29 oli muu hulgas märgitud:

„Et võimaldada lõppkasutajal teha oma energiatarbimise osas paremal informeeritusel põhinevaid otsuseid, tuleks talle anda piisavat sellekohast teavet ja ka muud asjakohast teavet [...] Lisaks sellele tuleks tarbijatele aktiivselt soovitada oma mõõtjate korrapärast kontrollimist.”

13. Lisaks oli direktiivi 2006/32 artikli 13 lõikes 1 sätestatud:

„Liikmesriigid tagavad, et nii palju kui on tehniliselt võimalik, majanduslikult põhjendatud ja võimaliku säästu suhtes proportsionaalne, pakutakse elektrienergia, maagaasi, kaugkütte ja/või -jahutuse ning sooja tarbevee lõpptarbijatele konkurentsivõimeliste hindadega individuaalseid arvesteid, mis näitavad täpselt lõpptarbijate energiatarbimist ja annavad teavet tarbimise tegeliku kestuse kohta.

[...]”.

14. Direktiiv 2009/72 sisaldab elektrienergia tootmise, edastamise, jaotamise ja tarnimise ühiseeskirju ning reguleerib elektrisektori korraldamist ja toimimist. Kõnealuse direktiivi artikli 3 lõike 7 kohaselt võtavad liikmesriigid „vajalikud meetmed, et kaitsta lõpptarbijaid”; vähemalt kodutarbijate osas peaksid need meetmed hõlmama kõnealuse direktiivi I lisas sätestatud meetmeid.

15. Direktiivi 2009/72 I lisa punkti 1 „Tarbijakaitsemeetmed” kohaselt „võetakse [direktiivi] artiklis 3 nimetatud meetmeid selleks, et tagada tarbijatele:

[...]

h) nende tarbimisandmete kättesaadavus [...]; [ja]

i) nõuetekohane teavitamine tegelikust elektritarbimisest ja kuludest, mis toimub piisava sagedusega, et võimaldada tarbijal oma elektritarbimist reguleerida. [...] Nõuetekohaselt tuleb arvesse võtta selliste meetmete kulutõhusust. Selle teenuse eest tarbijalt lisatasu ei võeta;

[...]”.

B. *Bulgaaria õigus*

16. Terve rea Euroopa Liidu õigusaktide, esijoones direktiivi 2000/43 ülevõtmiseks võeti Bulgaarias vastu diskrimineerimisvastane seadus⁷ (ZZD), mille artiklis 4 on sätestatud:

„(1) Keelatud on igasugune otsene või kaudne diskrimineerimine soo, rassi, rahvuse, etnilise kuuluvuse, inimese inimese, kodakondsuse, päritolu, religiooni või usu, hariduse, veendumuste, poliitilise kuuluvuse, isikliku või sotsiaalse seisundi, puude, vanuse, seksuaalse sättumuse, perekonnaseisundi, varalise seisundi või muu sellise tunnuse alusel, mis on sätestatud seaduses või välislepingus, mille pooleks on Bulgaaria Vabariik.

(2) Otsene diskrimineerimine on isiku mis tahes ebasoodsam kohtlemine lõikes 1 nimetatud tunnuste alusel võrreldes sellega, kuidas on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadsetes või sarnastes tingimustes.

(3) Kaudne diskrimineerimine esineb siis, kui pealtnäha neutraalne säte, kriteerium või tava seab isiku lõikes 1 nimetatud tunnuse alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui see säte, kriteerium või tava on põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on sobivad ja vajalikud.”

17. ZZD lisasätete §-s 1 on sätestatud:

„Käesolevas seaduses kasutatakse järgmisi mõisteid:

[...]

7) „ebasoodne kohtlemine”: mis tahes akt, tegevus või tegevusetus, mis kahjustab otseselt või kaudselt õigusi või õiguspäraseid huve;

8) „artikli 4 lõikes 1 nimetatud tunnuste alusel”: sellise olukorra alusel, kus üks või mitu sellist tunnust esinevad tegelikult praegu või esinesid varem või esinevad oletatavasti diskrimineeritaval isikul või temaga seotud isikul või isikul, kelle seotust võib eeldada, kui see seotus on diskrimineerimise põhjuseks;

⁷ — Zakon za zashchita ot diskriminatsia.

[...]”.

18. Lisaks viidatakse eelotsusetaotluses teistele ZZD ja energiamajanduse seaduse⁸ (ZE) sätetele, mida ei ole siinkohal vaja ära tuua.

III. Asjaolud ja põhikohtuasi

A. Asjaolud

19. Anelia Georgieva Nikolova tegutseb Bulgaaria linnas Dupnitsas füüsilisest isikust ettevõtjana. Tal on „Gizdova Mahala” linnaosas toidupood, mida ettevõtja CHEZ Razpredelenie Bulgaria⁹ varustab elektriga.

20. Gizdova Mahala linnaosa on tuntud kui suurim romade linnaosa Dupnitsas. Enamik selle linnaosa elanikest kuulub romade etnilisse rühma. A. G. Nikolova kohta see aga *ei käi*.¹⁰

21. Aastatel 1999 ja 2000 paigaldati kõnealuse linnaosa tarbijate, kellele CHEZ tänase seisuga elektrit tarnib, elektriarvestid¹¹ kontaktliinivõrgu elektripostide külge tavalise visuaalse kontrolli jaoks ligipääsmatusse kohta umbes kuue meetri kõrgusele. Vaieldamatult kasutatakse sellist praktikat¹² üksnes nendes linnaosades, kus romade kogukonda kuuluvad elanikud on ülekaalus ning see puudutab kõiki sealseid kliente, sõltumata sellest, kas nad ise kuuluvad sellesse etnilisse gruppi või mitte. Seda põhjendatakse elektriarvestite sagedase manipuleerimisega ja lubamatu elektrivõrku ühendamisega nendes linnaosades. Mujal on kõigi – ka romade kogukonda kuuluvate – tarbijate elektriarvestid paigaldatud seevastu vabalt ligipääsetavalt umbes 1,70 m kõrgusele, enamasti klientide eluruumidesse, nende elamute välisseintele või piirdeaia külge.

22. Selleks et tagada tarbijatele ka kõrgemale paigaldatud elektriarvestite puhul vähemalt kaudne visuaalne kontroll, võttis CHEZ oma müügi tüüptingimustes kohustuse teha tarbija kirjaliku taotluse korral kolme päeva jooksul tasuta kättesaadavaks tõstelavaga eritõstuk, mille abil saavad CHEZ-i töötajad elektriarvesti näitu lugeda. Ükski tarbija ei ole siiski senini seda pakkumist kasutanud. Teise võimalusena võidakse tarbija korterisse paigaldada tasu eest kontrollarvesti. Kõnealustes linnaosades puuduvad tarbijatel muud võimalused visuaalse kontrolli teostamiseks.

23. Eelotsusetaotluse kohaselt räägitakse ajakirjanduses uut tüüpi kaugloetavatest elektriarvestitest, mis lisaks annaksid näitude manipuleerimise katsetest elektriettevõtjale teada.

8 — Zakon za energetikata.

9 — Edaspidi „CHEZ”.

10 — Nagu A. G. Nikolova ise Euroopa Kohtu menetluses esitatud kirjalikus seisukohas märkis.

11 — Eelotsusetaotluses on ZE artikli 120 sõnastusest lähtudes kasutatud mõistet lõpptarbijate elektritarbimise „kommertsiaalse mõõtmise vahendid”. Mina jään lihtsuse huvides edaspidi palju levinuma mõiste „elektriarvesti” juurde, mida kasutatakse ka liidu õiguses, nt paljudes direktiivi 2006/32 keeleversioonides.

12 — Edaspidi ka „vaidlusalune praktika”.

B. Põhikohtuasi

24. 5. detsembril 2008 esitas A. G. Nikolova Bulgaaria diskrimineerimiskaitse komisjonile¹³ (KZD) kaebuse, väites, et CHEZ-i vaidlusalune praktika on diskrimineeriv. Ta leidis oma kaebuses, et teda „diskrimineeritakse otseselt” „rahvuse”¹⁴ alusel. Lisaks märkis ta, et tema elektriarved on tegeliku tarbimisega võrreldes liiga suured ning avaldas kahtlust, et CHEZ võtab aluseks ülemäära kõrge tarbimise näidu, et kompenseerida mujal asjaomasel linnaosas esinevaid kadusid. Lõpuks juhtis A. G. Nikolova tähelepanu sellele, et elektriarvesti paigaldamise tõttu tavalise visuaalse kontrolli jaoks ligipääsmatusse kohta ei ole tal võimalik oma elektrinäitu lugeda ega elektriarveid kontrollida.

25. Kohtu poolt määratud tehnilise ekspertiisi käigus tuvastati, et A. G. Nikolova ei olnud elektriarvestit manipuleerinud ega lubamatult elektrivõrguga liitunud.

26. KZD tuvastas 6. aprilli 2010. aasta otsusega, et vaidlusalune praktika on „kaudne diskrimineerimine” „rahvuse” alusel, mida ei saa põhjendada. CHEZ-i taotlusel tühistas aga Varhoven administrativen sad¹⁵ selle otsuse 19. mai 2011. aasta otsusega, kuna kohtu arvates ei olnud selge, millise teise rahvusega võrreldes A. G. Nikolovat diskrimineeriti. Asi saadeti uueks arutamiseks tagasi KZD-le.

27. KZD tegi asjas 30. mail 2012 uue otsuse ning tuvastas A. G. Nikolova „otsese diskrimineerimise” „isikliku olukorra” alusel. Otsuse põhjenduses märkis KZD, et CHEZ kohtles A. G. Nikolovat tema tegevuskoha tõttu vähem soodsalt kui teisi kliente, kelle elektriarvestid on paigaldatud visuaalse kontrolli jaoks ligipääsetavasse kohta. KZD kohustas CHEZ-i lõpetama see rikkumine, taastama A. G. Nikolova võrdne kohtlemine ja hoiduma tulevikus sellisest diskrimineerivast praktikast.

28. CHEZ kaebas ka selle otsuse edasi, kaebust menetleb Administrativen sad Sofia-grad¹⁶, kes esitas eelotsusetaotluse. Põhikohtuasjas on CHEZ-i poolel menetlusse astunud Bulgaaria riiklik vee ja energia reguleerimiskomisjon¹⁷ (DKEVR).

29. Eelotsusetaotluse esitanud kohus lähtub sellest, et käesolevat asja ei tule vaadelda „rahvuse” ega „isikliku olukorra” vaatepunktist, vaid „etnilist kuuluvust” kui „kaitstud tunnust” silmas pidades. Kohus kaldub arvama, et A. G. Nikolovat diskrimineeritakse otseselt etnilistel põhjustel. A. G. Nikolova kuuluvus romade etnilisse gruppi tuleneb nimetatud kohtu arvates asjaolust, et ta ise „samastab” ennast oma linnaosa romadega.

IV. Eelotsusetaotlus ja menetlus Euroopa Kohtus

30. Administrativen sad Sofia-grad esitas 5. veebruari 2014. aasta kohtumäärusega, mis saabus Euroopa Kohtusse 17. veebruaril 2014, koguni kümme äärmiselt põhjalikku eelotsuse küsimust, mis on sõnastatud nii:

„1. Kas direktiivis 2000/43/EÜ ja Euroopa Liidu põhiõiguste hartas kasutatud mõistet „etniline päritolu” tuleb tõlgendada nii, et see hõlmab sellist roma päritolu Bulgaaria kodanike ühtset rühma nagu Dupnitsa linna Gizdova Mahala linnaosas elav rühm?

13 — Komisija za zashtita ot diskriminatsia.

14 — Menetluskeeles: „narodnost” (народност).

15 — Bulgaaria kõrgeim halduskohus.

16 — Sofia linna halduskohus.

17 — Darzhavna komisija po energiyno i vodno regulirane.

2. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis a kasutatud mõiste „samalaadne olukord” on kohaldatav käesolevas asjas kujunenud olukorras, kus romade linnaosades paigaldatakse elektriarvestid 6–7 meetri kõrgusele, samal ajal kui teistes linnaosades, kus roma päritolu elanikud ei moodusta ühtset rühma, paigaldatakse need üldjuhul vähem kui 2 meetri kõrgusele
3. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti a tuleb tõlgendada nii, et seeläbi, et romade linnaosades paigaldatakse elektriarvestid 6–7 meetri kõrgusele, koheldakse roma päritolu elanikke muu etnilise päritoluga elanikega võrreldes halvemini?
4. Kas juhul, kui tegemist on halvema kohtlemisega, tuleb viidatud sätet tõlgendada nii, et selline kohtlemine põhineb põhikohtuasjas kujunenud olukorras täielikult või osaliselt asjaolul, et see puudutab romade rahvusrühma?
5. Kas direktiivi 2000/43 kohaselt on lubatav selline siseriiklik õigusnorm nagu Zakon za zashtita ot diskriminatsia (diskrimineerimisvastane seadus) lisasätete § 1 punkt 7, mille kohaselt on mis tahes akt, mis tahes tegevus ja mis tahes tegevusetus, mis õigusi või õiguspäraseid huve otseselt või kaudselt kahjustab, „ebasoodne kohtlemine”?
6. Kas mõiste „ilmselt neutraalne tava” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses on kohaldatav CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD tavale paigaldada elektriarvestid 6–7 meetri kõrgusele? Kuidas tuleb tõlgendada mõistet „ilmselt” – kas nii, et tava on ilmselgelt neutraalne, või nii, et see on neutraalne vaid esmapilgul ehk pealtnäha neutraalne?
7. Kas kaudse diskrimineerimise esinemiseks direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses on nõutav, et neutraalne tava seab isikud rassi või etnilise päritolu alusel konkreetselt ebasoodsamasse olukorda, või piisab sellest, et kõnealune tava kahjustab vaid teatava etnilise päritoluga isikuid? Kas selles kontekstis on direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt lubatav selline siseriiklik õigusnorm nagu ZZD artikli 4 lõige 3, mille kohaselt on tegemist kaudse diskrimineerimisega, kui isik seatakse lõikes 1 nimetatud tunnuste (sealhulgas etnilise päritolu) alusel ebasoodsamasse olukorda?
8. Kuidas tuleb tõlgendada mõistet „konkreetselt ebasoodsamasse olukorda seadmine” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses? Kas kõnealune mõiste vastab direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis a kasutatud mõistele „halvem kohtlemine” või hõlmab see vaid ebavõrdse kohtlemise iseäranis olulisi, ilmselgeid ja raskeid juhtumeid? Kas käesolevas asjas kirjeldatud tava kujutab endast iseäranis ebasoodsat olukorda? Kas see, et tegemist ei ole ebasoodsasse olukorda seadmise iseäranis olulise, ilmselge ja raske juhtumiga, on piisav, et kaudse diskrimineerimise olemasolu eitada (ilma et tuleks hinnata, kas asjaomane tava on seadusliku eesmärgi saavutamise seisukohast põhjendatud, sobiv ja vajalik)?
9. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktide a ja b kohaselt on lubatavad sellised siseriiklikud õigusnormid nagu ZZD artikli 4 lõiked 2 ja 3, mille kohaselt eeldab otsene diskrimineerimine „ebasoodsamat kohtlemist” ja kaudne diskrimineerimine „ebasoodsamasse olukorda seadmist”, tegemata erinevalt direktiivist vahet asjaomase ebasoodsa kohtlemise raskusastme järgi?
10. Kas direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tuleb tõlgendada nii, et CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD kõnealune tava on elektrivõrgu turvalisuse tagamist ja tarbitud elektrienergia nõuetekohast arvestamist silmas pidades objektiivselt põhjendatud? Kas kõnealune tava on sobiv ka siis, kui võtta arvesse vastustaja kohustust tagada tarbijatele vaba juurdepääs elektriarvestite näitudele? Kas kõnealune tava on vajalik, kui ajakirjanduses avaldatu põhjal on teada muud tehniliselt ja rahaliselt kättesaadavad vahendid tarbitud elektrienergia turvalise mõõtmise tagamiseks?”

31. Euroopa Kohtu menetluses esitasid kirjalikke seisukohti CHEZ, A.G. Nikolova, KZD, Bulgaaria valitsus ja Euroopa Komisjon. Peale KZD olid kõik menetlusosalised esindatud ka 13. jaanuaril 2015 toimunud kohtuistungil.

V. Õiguslik hinnang

32. Riiklikul tasandil asjaga tegelenud asutused ja kohtud hindasid põhikohtuasja asjaolusid kõikvõimalikest vaatenurkadest, pidades eelkõige silmas siseriiklikus õiguses keelatud diskrimineerimist „rahvuse” ja „isikliku olukorra” alusel. Liidu õiguse seisukohast on küsimus siiski ainult selles, kas selline praktika, nagu on põhikohtuasjas vaidluse all, on diskrimineerimine etnilise päritolu alusel direktiivi 2000/43 tähenduses. Ka eelotsusetaotlusega, mille Administrativen sad Sofia-grad Euroopa Kohtule esitas, soovitakse kokkuvõttes saada vastust just sellele küsimusele.

33. Mõttekam on eelotsusetaotluse esitanud kohtu ulatuslikku teemade kataloogi korrastada ja eristada seejuures diskrimineerimiskeelu kohaldamisala (vt järgnevalt peatükk A), diskrimineerimise mõistet (vt allpool peatükk B) ja vaidlusaluse praktika võimalikku põhjendamist (vt lõpupoole peatükk C).

A. Etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelu kohaldamisala

34. Kõigepealt tuleb selgitada, kas sellised asjaolud, nagu on kujunenud põhikohtuasjas, kuuluvad direktiivi 2000/43 kohaselt etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelu kohaldamisalasse.

35. Eelotsusetaotluse esitanud kohus tunnistab, et ta ei ole selle probleemi kohta eraldi küsimust esitanud, kui natuke varjatud viide „roma päritolu Bulgaaria kodanike ühtsele rühmale” esimeses küsimuses välja arvata. Eelotsusetaotluse põhjendusest nähtub aga, et eelotsusetaotluse esitanud kohus ootab Euroopa Kohtult selget seisukohta küsimuses, kas diskrimineerimiskeeld hõlmab sellist praktikat, nagu on põhikohtuasjas vaidluse all.

1. Esemeline kohaldamisala

36. CHEZ on ainsa menetlusosalisena seisukohal, et vaidlusalune praktika ei kuulu isegi mitte direktiivi 2000/43 esemelisse kohaldamisalasse.

37. See argument, millele ettevõtja tugines muuseas juba kohtuasjas *Belov*, ei pea paika.

38. Elektrivarustus kui osa üldsusele pakutavatest kaupadest ja teenustest on kahtlemata selline valdkond, milles on direktiivi 2000/43 artikli 3 lõike 1 punkti h kohaselt keelatud diskrimineerida rassilise või etnilise päritolu alusel.

39. Nagu ma juba kohtuasjas *Belov* põhjalikult selgitasin¹⁸, ei saa rääkida diskrimineerimisvabast elektrivarustusest, kui kõik tarbijate elektriga varustamise tingimused ei ole diskrimineerimisvabad. Elektriarvestite paigaldamine on osa nendest tingimustest, mille alusel CHEZ oma kliente elektriga varustab.

40. Lisaks kuulub elektrienergia siseturu reguleerimine, kaasa arvatud lõpptarbija teavitamine elektriarvestite abil tema elektritarbimisest valdkondade hulka, mis on liidu seadusandja pädevuses. Direktiivi 2000/43 artikli 3 lõike 1 sissejuhatav tingimus, mille kohaselt kohaldatakse seda direktiivi ainult liidule antud volituste piires, on seega samuti täidetud.¹⁹

18 — Vt selle kohta minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 59–65).

19 — Vt selle kohta minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 66).

41. Järelikult kuulub vaidlusalune praktika direktiivi 2000/43 esemelisse kohaldamisalasse.

2. Isikuline kohaldamisala

42. Hoopis huvitavam kui esemeline kohaldamisala on käesolevas asjas direktiivi 2000/43 isikuline kohaldamisala, millega nüüd tegelema hakkam. Eelotsusetaotluse esitanud kohus puudutab seda probleemi kergelt oma esimeses eelotsuse küsimuses, viidates „roma päritolu Bulgaaria kodanike ühtsele rühmale” ning märkides täiendavalt, et romadel on Bulgaarias etnilise vähemuse staatus.

43. Euroopa vaatevinklist tuleb ära tuua üldtunnustatud fakt, et romad on iseseisev etniline rühm, mis vajab erilist kaitset. Seda on öelnud ka Euroopa Inimõiguste Kohus.²⁰ Selle kohtu praktikast tuleb liidu õiguses sätestatud rassilise ja etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelu tõlgendamisel ja kohaldamisel arvesse võtta, nagu on sätestatud esimeses õiguses, põhiõiguste harta artiklis 21.²¹

44. Käesolevas asjas ei saa aga direktiivi 2000/43 isikulise kohaldamisala kindlakstegemisel rahulduda faktiga, et romad on iseseisev etniline rühm. Selgitamist ootab küsimus, kas ja millistel tingimustel saab A. G. Nikolova olukorras olev isik sellistel asjaoludel, nagu on kujunenud põhikohtuasjas, tugineda etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelule.

a) Kas kaebajat saab pidada romaks?

45. Mõttekäigu lähtekohaks peaks olema tees, et kõiki etnilise rühma liikmeid kaitstakse liidu õiguse kohaselt mis tahes diskrimineerimise eest etnilise päritolu alusel.

46. A. G. Nikolova, kelle kaebusest põhikohtuasi alguse sai, olukord on aga selles mõttes eriline, et ta ise teatas Euroopa Kohtule sõnaselgelt, et tema *ei* kuulu romade etnilisse rühma.

47. Olgugi et asjaolude hindamine ja neile õiguse, s.h liidu õiguse kohaldamine on liikmesriigi kohtu ainupädevuses, peab Euroopa Kohus siiski andma liikmesriigi kohtule kõik tarvilikud juhtnöörid põhikohtuasja lahendamise lihtsustamiseks²².

48. Siinkohal tuleb rõhutada, et A. G. Nikolova käitumisest põhikohtuasjas ning eelkõige tema esitatud etnilise diskrimineerimise väitest ei või ennatlikult järeldada, et ta kuulub ise romade etnilisse rühma.

49. Võimalik, et A. G. Nikolova „samastab” end küll selles mõttes Gizdova Mahala romadega, et sarnaselt kõigi teiste selle linnaosa elanikega puudutab vaidlusalune praktika ka teda ning ka tema kannatab selle häbimärgistava mõju all. See ei tähenda aga tingimata, et A. G. Nikolova loeks ennast ise romade etnilise rühma liikmeks. A. G. Nikolova ei tee põhikohtuasjas tegelikult midagi muud, kui otsib liikmesriigi pädevatelt asutustelt kaitset vaidlusaluse praktika eest, mis puudutab ka Gizdova Mahala linnaosas elavaid romasid. Sellest ei saa aga teha mingeid järeldusi tema enda etnilise kuuluvuse kohta.

20 — Euroopa Inimõiguste Kohus, 13. novembri 2007. aasta otsus, D. H. jt vs. Tšehhi Vabariik (kaebus nr. 57325/00, *Recueil des arrêts et décisions* 2007-IV, punkt 182 koosmõjus punktiga 175).

21 — Põhiõiguste harta artikli 21 lõige 1 toetub mh EIÕK artiklile 14. Niivõrd kui see vastab sellele artiklile, „kohaldatakse seda kooskõlas nimetatud artikliga” (selgitused põhiõiguste harta kohta, ELT 2007, C 303, lk 17 [24]; need selgitused koostati harta tõlgendamise juhendina ning vastavalt ELL artikli 6 lõike 1 kolmandale lõigule koosmõjus harta artikli 52 lõikega 7 võetakse seda asjakohaselt arvesse liidu ja liikmesriikide kohtutes).

22 — Väljakujunenud kohtupraktika, vt üksnes kohtuotsused Gauchard (20/87, EU:C:1987:532, punkt 5), Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397, punkt 19), MOTOE (C-49/07, EU:C:2008:376, punkt 30) ja Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, punktid 41–43).

50. Vastamisel küsimusele, kas puudutatud isik on kõnealuse etnilise rühma liige või mitte, on ja jääb kahtluse korral lõpuks määravaks selle isiku enda hinnang²³.

51. Jättes eelotsusetaotluse esitanud kohtule võimaluse teistlaadi tuvastusteks, tuginen ma allpool A. G. Nikolova enda andmetele Euroopa Kohtus ja lähtun sellest, et ta *ei* kuulu romade etnilisse rühma.

b) Kas võib väita, et kaebajat „diskrimineeritakse seotuse alusel”?

52. Üksnes asjaolu, et kaebaja ise nähtavasti ei kuulu romade etnilisse rühma, ei välista sugugi seda, et ta võib sellistel asjaoludel, nagu on kujunenud põhikohtuasjas, tugineda etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelule.

53. Nimelt tuleb rõhutada, et põhiõiguste harta artikkel 21 ega suur hulk direktiivi 2000/43 keeleversioone ei piira võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamist isikutega, keda diskrimineeritakse „nende” (s.t „nende endi”) rassilise või etnilise päritolu alusel²⁴. Asjaomased liidu õiguse sätted on sõnastatud hoopiski üldisemalt ja keelavad mis tahes diskrimineerimise rassilise või etnilise päritolu alusel.

54. See väike, kuid peen sõnastuse vahe ei ole juhuslik. See on äärmiselt tähtis diskrimineerimiskeelu, mille kohaldamisala ei saa määratleda kitsalt²⁵, tõlgendamisel ja kohaldamisel. Kooskõlas üldise eesmärgiga kehtestada raamistik diskrimineerimise vastu võitlemiseks (direktiivi 2000/43 artikkel 1) annab see lahtine sõnastus ka neile isikutele, keda „diskrimineeritakse seotuse alusel”, õiguse tugineda diskrimineerimiskeelule.

55. Euroopa Kohus on juba kord – nimelt otsuses Coleman²⁶ seoses puude alusel diskrimineerimisega – kinnitanud, et kaitse hõlmab ka sellist diskrimineerimise erivormi, mida prantsuse keeles tähistatakse väga tabavalt mõistetega „*discrimination par association*” või „*discrimination par ricochet*”.

56. Kohtuotsuse Coleman järeldusi saab ilma pikemata käesolevale asjale üle kanda, kuigi toona ei olnud kõne all direktiiv 2000/43, vaid seotud direktiiv 2000/78²⁷. Nende kahe sõsardirektiivi sisu kattub siin olulistel punktides ega ole muud kui võrdse kohtlemise põhimõtte – mis on üks liidu õiguse üldpõhimõtetest ja sätestatud põhiõiguste harta artiklis 21 – väljendus.²⁸

23 — Vt selle kohta rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvahelise konventsiooni (UNTS kd 660, lk 195) artikli 1 lõigete 1 ja 4 tõlgendamise ja kohaldamise üldine soovitus VIII, mille avaldas 23. augustil 1990 ÜRO rassilise diskrimineerimise likvideerimise komitee (Committee on the Elimination of Racial Discrimination – „CERD”). Selle soovituse kohaselt tuleb isiku liigitamisel kindla rassilise või etnilise rühma liikmeks võtta aluseks selle isiku enda hinnang, kui puuduvad vastupidised pidepunktid.

24 — Nende direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 keeleversioonide hulgas, mida ma võrdlesin, sisaldavad ainult saksakeelne („aufgrund ihrer Rasse oder ethnischen Herkunft”), itaaliakeelne („a causa della sua razza od origine etnic”) ja horvaadikeelne („zbog njezina rasnog ili etničkog podrijetla”) versioon punktis a siin kursiivis toodud omastavat asesõna; seevastu kõnealuse sätte bulgaariakeelne („въз основа на расов признак или етнически произход”), tšehhi keelne („z důvodu rasy nebo etnického původu”), hispaaniakeelne („por motivos de origen racial o étnico”), eestikeelne („rassilise või etnilise päritolu tõttu”), kreeka keelne („για λόγους φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής”), ingliskeelne („on grounds of racial or ethnic origin”), prantsuskeelne („pour des raisons de race ou d'origine ethnique”), ungarikeelne („faji vagy etnikai alapon”), hollandikeelne („op grond van ras of etnische afstamming”), poolakeelne („ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne”), portugali keelne („em razão da origem racial ou étnica”), slovaki keelne („z dôvodu rasy alebo etnického pôvodu”) ja rootsi keelne versioon („på grund av ras eller etnisk ursprung”) kõlavad teisiti.

25 — Kohtuotsus Runevič-Vardyn ja Wardyn (C-391/09, EU:C:2011:291, punkt 43).

26 — Kohtuotsus Coleman (C-303/06, EU:C:2008:415, eelkõige punktid 50 ja 51); mõiste „*discrimination par association*” kohta vt täiendavalt kohtujuristi ettepanek, Póiares Maduro, sama kohtuasi (EU:C:2008:61, eelkõige punktid 4 ja 5).

27 — Nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (EÜT L 303, lk 16; ELT eriväljaanne 05/04, lk 79).

28 — Vt veelkord kohtuotsus Runevič-Vardyn ja Wardyn (C-391/09, EU:C:2011:291, punkt 43).

57. „Seotuse alusel diskrimineeritakse” esmajoones isikut, kes on isiklikult tihedalt seotud mõne põhiõiguste harta artiklis 21 ja diskrimineerimisvastastes direktiivides nimetatud tunnuse kandjaga. Kohtuasjas Coleman oli näiteks tegu töötajaga, kes kannatas töökohal tagakiusamise all oma puudega poja tõttu.²⁹

58. Selline isiklik seotus ei ole aga sugugi ainus mõeldav lähtekoht väitmaks, et isikut „diskrimineeritakse seotuse alusel”. Kõnealune meede võib ka iseenesest olla „seotuse alusel diskrimineeriv”, nimelt siis, kui sellise üldise ja kollektiivse meetmega on võimalik lisaks põhiõiguste harta artiklis 21 sätestatud põhiõiguste omanikele ja diskrimineerimisvastastes direktiivides nimetatud tunnuste kandjatele diskrimineerida justkui „kaasneva kahjuna” ka teisi isikuid.

59. Kujutlegem, et kuuest isikust koosnev grupp soovib restoranis lõunat süüa ega saa ühe isiku nahavärvi tõttu seal kohta. On selge, et sellise rassistliku suhtumisega ei diskrimineerita mitte ainult seda ühte, esmajoones puudutatud isikut, vaid ka ülejäänud viit inimest. Nimetatud rassistlikul põhjusel ei teenindata selles restoranis nimelt kedagi neist. Seejuures ei ole olulist vahet, kas tegemist on ühe perekonna liikmetega, sõprade grupiga või ärimeestega, kes sel puhul võib-olla et esimest korda kokku saavad.

60. Käesolevas asjas on olukord üsna sarnane: CHEZ-i vaidlusalune praktika on üldiselt ja kollektiivselt suunatud kõigi isikute vastu, kellele see ettevõtja Gizdova Mahala linnaosas elektrit tarnib. Kui alljärgnevalt peaks selguma, et sellise praktikaga kaasneb selles linnaosas elavate romade diskrimineerimine³⁰, diskrimineeritakse sellise üldise ja kollektiivse praktikaga „seotuse alusel” paratamatult ka isikuid, kes ei ole romad. Sellise üldise ja kollektiivse meetme häbimärgistava mõju all kannatavad nemad nimelt samamoodi nagu romad. Ka nemad peavad taluma vaidlusalasest praktikast õhutatud, diskrimineerivat ja alandavat õhkkonda.³¹

61. Järelikult saab A. G. Nikolova põhikohtuasja kaebajana tugineda etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelule ka siis, kui ta ise romade etnilisse rühma ei kuulu³².

c) Kas kaebaja saab ettevõtjana tugineda diskrimineerimiskeelule?

62. Lõpuks tuleb selgitada, kas asjaolu, et A. G. Nikolova tõenäoliselt ei ela Gizdova Mahala linnaosas, vaid peab seal üksnes toidupoodi, võib takistada tal tuginemast diskrimineerimiskeelule.

63. Olgugi et eelotsusetaotluse esitanud kohus ning menetlusosalised ei ole sellele asjaolule suuremat tähelepanu pööranud, tuleb siiski märkida, et ettevõtjate põhiõiguslik kaitse ei pruugi tingimata ulatuda sama kaugemale kui füüsiliste isikute kaitse.

64. Sellegipoolest ei ole sugugi välistatud, et isikud, kes tegelevad ettevõtlusega, saavad tugineda etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelule. Põhiõiguste harta artiklis 21 ega direktiivis 2000/43 ei ole sätet ega mingitki viidet selle kohta, et diskrimineerimise eest kaitstakse üksnes eraisikuid väljaspool nende võimalikku majandustegevust.

29 — Kohtuotsus Coleman (C-303/06, EU:C:2008:415, punktid 24–26 ja 59).

30 — Vt minu märkused selle ettepaneku punktides 69–139.

31 — Selles punktis – aga ainult selles punktis – sarnaneb käesolev asi asjaoludega kohtuotsustes Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397, punktid 23–26) ja Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, punkt 49), milles Euroopa Kohus lähtus samuti diskrimineerivast õhkkonnast (võimalike tööandjate töölevõtmise poliitikaga seoses).

32 — Küsimusel, kas pelk kaudne ebavõrdne kohtlemine saab olla „seotuse alusel diskrimineerimise” tuvastamise aluseks, vastan ma allpool selle ettepaneku punktides 102–109.

65. Vastupidi – on selge, et ka ettevõtlusega tegelevaid isikuid ähvardab tihtipeale oht, et neid diskrimineeritakse teatavate isiklike omaduste alusel, eelkõige põhiõiguste harta artiklis 21 ja diskrimineerimisvastastes direktiivides loetletud tunnuste alusel. Seetõttu kehtib direktiiviga 2000/43 täpsustatud diskrimineerimiskeeld sõnaselgelt ka tööle asumisel ja kutsetöös, mis tuleneb ka direktiivi artikli 3 lõike 1 punktides a–d sõnastatud direktiivi kehtivusalast. Teatud juhtudel kehtib diskrimineerimiskeeld koguni juriidilistele isikutele.³³

66. Käesolevas asjas tuleb rõhutada, et kaebaja peab oma toidupoodi Gizdova Mahala linnaosas füüsilisest isikust ettevõtjana. Jättes eelotsusetaotluse esitanud kohtule võimaluse teistlaadi tuvastusteks, tuleb seega lähtuda sellest, et A. G. Nikolova on oma poes regulaarselt ise kohal, töötab seal ning peab ettevõtlusega tegeleva füüsilise isikuna taluma vaidlusalust praktikat ning selle häbimärgistavat mõju samamoodi nagu inimesed, kes asjaomases linnaosas elavad.

67. Eelöeldut silmas pidades ei saa asjaolu, et vaidlusalune praktika puudutab vaid kaebajat kui füüsilisest isikust ettevõtjat, välistada diskrimineerimiskeelu kohaldamise käesolevas asjas.

3. Vahejärelalus

68. Kokkuvõtteks kuulub seega selline olukord, nagu on kujunenud põhikohtuasjas, liidu õiguses sätestatud etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keelu kohaldamisalasse vastavalt direktiivile 2000/43.

B. Diskrimineerimise mõiste

69. Teiseks tuleb kontrollida, kas vaidlusalune praktika toob kaasa diskrimineerimise, täpsem oleks tegelikult öelda *ebavõrdse kohtlemise*, etnilise päritolu alusel. Teise kuni üheksanda eelotsuse küsimuse põhjal otsustades kahtleb eelotsusetaotluse esitanud kohus selles, millistele juriidilistele nõuetele peab sellise diskrimineerimise tuvastamine vastama ning kas võimalusel tuleb lähtuda otsesest või kaudselt diskrimineerimisest.

70. Menetlusosalised on selles küsimuses loomulikult erinevatel seisukohtadel. A. G. Nikolova lähtub otsesest diskrimineerimisest, samas kui Bulgaaria valitsus ning Euroopa Komisjon kalduvad arvama, et tegu on kaudse diskrimineerimisega. KZD viitab üksnes oma otsusele põhikohtuasjas, samas kui CHEZ, kelle arvates direktiiv 2000/43 ei ole üleüldse kohaldatav, selgitab diskrimineerimise mõistet üldiselt.

71. Otsese ja kaudse diskrimineerimise piiritlemine on õiguslikult tähtis eelkõige seepärast, et õigustatuse põhjendamise võimalused on erinevad, sõltuvalt sellest, kas asjakohane ebavõrdne kohtlemine on otseselt või kaudselt seotud rassilise või etnilise päritoluga.³⁴

72. Kaudse ebavõrdse kohtlemise põhjendamise võimalused on direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis b väga üldsõnaliselt sätestatud („objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga”), samas kui otsesest ebavõrdset kohtlemist saab põhjendada vaid „väga piiratud asjaoludel”³⁵, nimelt „oluliste ja määravate kutsenõuetega” direktiivi artikli 4 tähenduses (mis ei ole käesolevas asjas asjakohane).

73. Sellest järeldub, et võimalikud eesmärgid, millele võib tugineda rassilise või etnilise päritolu alusel otsese ebavõrdse kohtlemise õigustamisel, on kitsamalt liigitatud kui need, millest lähtuvalt saab õigustada kaudset ebavõrdset kohtlemist, isegi kui nõuded proportsionaalsuse kontrollimisele on sisuliselt samad.

33 — Direktiivi 2000/43 põhjendus 16.

34 — Vt selle kohta ka seoses vanuse alusel diskrimineerimisega minu ettepanek, kohtuasi Andersen (C-499/08, EU:C:2010:248, punkt 31).

35 — Direktiivi 2000/43 põhjendus 18.

74. Seda, kas selliste asjaolude, nagu on kujunenud põhikohtuasjas, alusel saab tuvastada otsese või kaudse diskrimineerimise, peab eelotsusetaotluse esitanud kohus ise otsustama, sest üksnes temal lasub kohustus asjaolud tuvastada ja neile hinnang anda ning kohaldada õigust konkreetses asjas.³⁶ Euroopa Kohus võib siiski anda eelotsusetaotluse esitanud kohtule kogu tarviliku teabe, mis on vajalik põhikohtuasja lahendamiseks.³⁷ Võttes arvesse kahtlusi, mida on sellega seoses eelotsusetaotluses väljendatud, ja seal kirjeldatud Bulgaaria kohtute praktikas esinevaid erinevusi, ei tohiks Euroopa Kohus loobuda sellise teabe andmisest.

1. Sissejuhatav märkus: õiguste või õiguspäraste huvide kahjustamine ei ole nõutav.

75. Kõigepealt tuleb lühidalt selgitada, kas etnilise päritolu alusel diskrimineerimise tuvastamise võib panna sõltuvusse õiguste või õiguspäraste huvide otsesest või kaudselt kahjustamisest. Selle probleemi püstitab eelotsusetaotluse esitanud kohus oma viiendas küsimuses. Põhjus on selles, et ZZD lisasätete § 1 punkti 7 kohaselt on „ebasoodsa kohtlemisega” tegemist ainult siis, kui „õigusi või õiguspäraseid huve otseselt või kaudselt kahjustatakse”.

76. Nagu ma aga juba kohtuasjas *Belov* selgitasin³⁸, ei eelda otsese diskrimineerimise tuvastamine ega kaudse diskrimineerimise tuvastamine seaduses sätestatud õiguste ega huvide kahjustamist. Pigem on oluline üksnes asjaolu, et halvem kohtlemine või halvemus eksisteerib, olenemata sellest, mille suhtes see halvem kohtlemine või halvemus eksisteerib, kas seejuures rikutakse õigusi või huve ja kui rikutakse, siis milliseid. Pealegi ei eelda Euroopa Kohtu praktika kohaselt diskrimineerimine tegelikult isegi konkreetse ohvri olemasolu.³⁹

77. Diskrimineerimise olemasolu eeldamiseks on seega piisav, kui isikut või isikute rühma koheldakse halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut või isikute rühma. Selliste täiendavate tingimuste esitamine, mida ei ole direktiiviga 2000/43 ette nähtud, ei ole liidu seadusandja taotletud kaitstuse kõrge tasemega kooskõlas.

78. Järelikult tuleb viiendale eelotsuse küsimusele vastata eitavalt.

79. Täpsuse huvides lisan, et käesolevas asjas on kõne all ilmselgelt *Gizdova Mahala* linnaosas elavate isikute õigused ja õiguspärased huvid seoses nende elektrivarustusega. Lõpptarbijatena peab neil liidu õiguse kohaselt olema nimelt juurdepääs oma tarbimisandmetele ning neid tuleb piisavalt tihti sobival moel teavitada nende tegelikust elektritarbimisest ja kuludest, et võimaldada neil oma elektritarbimist reguleerida.⁴⁰ Põhikohtuasjas kõne all olev praktika kahjustab seda seadusega kaitstud tarbijate huvi *Gizdova Mahala* linnaosas.

2. Otsene diskrimineerimine

80. Vastavalt direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktile a peetakse otseseks diskrimineerimiseks seda, kui ühte inimest koheldakse rassilise või etnilise päritolu tõttu⁴¹ halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadses olukorras.

36 — Vt direktiivi 2000/43 põhjendus 15: „Otsesest või kaudset diskrimineerimist eeldada lubavate faktide hindamine on vastavalt siseriiklikele õigusnormidele ja tavadele siseriiklike kohtute või muude pädevate asutuste ülesanne.” See on kooskõlas eelotsusemenetlusi puudutava väljakujunenud kohtupraktikaga, vt nt kohtuotsused *MOTOE* (C-49/07, EU:C:2008:376, punkt 30), *Winner Wetten* (C-409/06, EU:C:2010:503, punkt 49), *Kelly* (C-104/10, EU:C:2011:506, punkt 31) ja *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, punktid 41 ja 42).

37 — Väljakujunenud kohtupraktika, vt nt kohtuotsused *Gauchard* (20/87, EU:C:1987:532, punkt 5), *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397, punkt 19), *MOTOE* (C-49/07, EU:C:2008:376, punkt 30) ja *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, punkt 43).

38 — Vt selle kohta minu ettepanek, kohtuasi *Belov* C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 70–74).

39 — Kohtuotsus *Feryn* (C-54/07, EU:C:2008:397, punkt 25).

40 — Direktiivi 2009/72 artikli 3 lõige 7 koosmõjus I lisa lõike 1 punktidega h ja i ning direktiivi 2006/32 põhjenduse 29 viimane lause.

41 — Omastava asesõna „tema” („ihrer”) kohta, mida direktiivi 2000/43 kõigis keeleversioonides ei esine, vt eespool see ettepanek, punktid 53 ja 54, ning 24. joonealune märkus.

81. Eelotsusetaotlusest ega menetluspoolte seisukohtadest ei nähtu konkreetseid pidepunkte, mis viitaksid sellele, et vaidlusalune praktika valiti just Gizdova Mahala linnaosa elanike etnilise päritolu tõttu või tuleneb asjaoludest, mis on lahutamatu seotud elanike etnilise päritoluga.

82. Loomulikult ei eelda etnilise päritolu alusel otsese diskrimineerimise tuvastamine tingimata seda, et vaidlusalune praktika toimus *etnilistel motiividel*. Otsesest diskrimineerimist tuleb hoopiski eeldada juba siis, kui meede on küll pealtnäha neutraalne, kuid puudutab või võib puudutada ainult põhiõiguste harta artiklis 21 ja diskrimineerimisvastastes direktiivides nimetatud tunnustega isikuid.

83. Nii on Euroopa Kohus juba lugenud otseseks diskrimineerimiseks soo alusel viidet rasedusele, kuna see puudutab *üksnes* naisi⁴², ning sätteid, mis on sõltuvuses vanaduspensioni saamise õigusest, otseseks diskrimineerimiseks vanuse alusel, kuna need mõjutavad positiivselt või negatiivselt *üksnes* teatud vanuses isikuid⁴³. Samamoodi eeldab Euroopa Kohus otsesest diskrimineerimist seksuaalse sättemuse alusel, kui abikaasadele ette nähtud soodustus ei kehti samasoolistele paaridele, kes on registreerinud abieluga sarnase kooselu ning kellel puudub abiellumise võimalus⁴⁴.

84. Käesolevas asjas ei ole aga tegu seesuguste asjaoludega.

85. Vaidlusalune praktika esineb *de facto* küll ainult sellistes linnosades nagu Gizdova Mahala, mille elanikkonna hulgas on ülekaalus konkreetse etnilise rühma liikmed. See praktika ei puuduta aga sugugi ainult neid isikuid, kes sellesse etnilisse rühma, käesolevas asjas romade hulka kuuluvad, vaid seda kohaldatakse elektritettevõtja kõigile selles linnaosas elavatele klientidele, nagu A. G. Nikolova, sõltumata nende etnilisest päritolust. Samas ei puuduta see praktika romasid, kes elavad linna või riigi teistes osades, mille elanikkonna moodustavad teiste rahvusgruppide esindajad.

86. Seega näib, et vaidlusalune praktika puudutab CHEZ-i poolt elektriga varustatud tarbijaid Gizdova Mahala linnaosas üksnes nende elukoha tõttu. See ei ole nende etnilise päritoluga nii lahutamatu seotud nagu rasedus isiku sooga, vanaduspensioni saamine isiku vanusega ja registreeritud kooselu vormi kasutamine seksuaalse sättemusega⁴⁵.

87. Eeltoodut arvestades näib mulle, et käesolevas asjas ei ole piisavalt pidepunkte, mis kinnitaksid otsese diskrimineerimise olemasolu.⁴⁶ Üksnes asjaolu, et vaidlusalune praktika esineb *de facto* ainult nendes linnaosades, kus on ülekaalus romad, mistõttu see praktika avaldab selle etnilise rühma liikmetele erilist mõju, ei ole piisav tõendamiskoormuse ümberpööramiseks direktiivi 2000/43 artikli 8 lõike 1 tähenduses eesmärgiga väita *otsese* diskrimineerimise olemasolu etnilise päritolu alusel.

88. Mõistagi tuleb kontrollida, kas nimelt see asjaolu annab alust eeldada *kaudse* diskrimineerimise olemasolu.

42 — Kohtuotsused Dekker (C-177/88, EU:C:1990:383, punktid 12 ja 17), Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund (C-179/88, EU:C:1990:384, punkt 13), Busch (C-320/01, EU:C:2003:114, punkt 39) ja Kiiski (C-116/06, EU:C:2007:536, punkt 55).

43 — Kohtuotsus Ingeniørforeningen i Danmark (C-499/08, EU:C:2010:600, punktid 23 ja 24).

44 — Kohtuotsused Maruko (C-267/06, EU:C:2008:179, punkt 72) ja Römer (C-147/08, EU:C:2011:286, punkt 52).

45 — Viimati öeldu kehtib muidugi ainult nendes liikmesriikides, kus registreeritud kooselu sarnaneb abieluga ning on ette nähtud vaid samasoolistele paaridele, kellel puudub abiellumise võimalus.

46 — Sarnaselt ka minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 97 ja 98).

3. Kaudne diskrimineerimine

a) Kaudse diskrimineerimise mõiste direktiivis 2000/43

89. Direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt peetakse kaudseks diskrimineerimiseks seda, kui ilmselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud rassilise või etnilise päritolu alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealune säte, kriteerium või tava on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.

90. Kuuenda, seitsmenda ja kaheksanda eelotsuse küsimuse põhjal näib, et eelotsusetaotluse esitanud kohtul on mõningaid probleeme kaudse diskrimineerimise liiduõigusliku mõiste kahe elemendi mõistmisega, mis on vähemalt osaliselt tingitud direktiivi 2000/43 bulgaariakeelse versiooni eripärast: esiteks on asi väljendis „ilmselt” ja teiseks väljendis „konkreetselt ebasoodsamasse olukorda seadma”.

91. Vastavalt direktiivi 2000/43 üldisele eesmärgile tagada parimal võimalikul viisil kaitse diskrimineerimise eest ja saavutada seega võimalikult kõrge kaitstuse tase⁴⁷, ei või ühte ega teist lauseosa mõista diskrimineerimise mõiste piiranguna.

92. See tähendab, et väljendit „ilmselt”⁴⁸ direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis b saab tõlgendada üksnes nii, et tegemist on *pealtnäha* või *prima facie* neutraalsete sätete, kriteeriumide või tavadega. Seevastu ei ole selle väljendiga mingil juhul mõeldud seda, et kõnealused sätted, kriteeriumid või tavad peaksid olema eriti ilmselgelt neutraalsed, nagu näib kaaluvat eelotsusetaotluse esitanud kohus. Viimasel juhul oleks tulemus täiesti absurdne – kaudset diskrimineerimist tuleks eitada niipea, kui selguks, et kõnealused sätted, kriteeriumid või tavad on vähem neutraalsed, kui esmapilgul tundus. Seeläbi tekiks lünk diskrimineerimiskaitstes, mis ei saa kuidagi olla taotluslik.

93. Mis puudutab lauseosa „konkreetselt ebasoodsamasse olukorda seadma” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis b, siis ei saa ka seda mõista vääralt nii, et kaudse diskrimineerimisega on tegu vaid siis, kui rassilise või etnilise rühma liikmed seatakse iseäranis ebasoodsasse olukorda. Selle lauseosaga on mõeldud hoopis seda, et kaudsest diskrimineerimisest tuleb lähtuda alati siis, kui esmapilgul neutraalsed sätted, kriteeriumid ja tavad *avaldavad* konkreetsetele isikutele, nt konkreetse rassilise või etnilise rühma liikmetele *ebasoodsamat mõju* kui teistele isikutele.⁴⁹ Kaudse diskrimineerimise olemasolu ei sõltu seega sellest, kas konkreetse rassilise või etnilise päritoluga isikuid seatakse eriti ebasoodsasse olukorda. See võib äärmisel juhul mängida rolli kõnealuste meetmete põhjendamisel: mida ebasoodsam olukord, seda kõrgemad nõuded on põhjendamisel.

b) Mõiste ülekandmine käesolevale asjale

94. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu andmetel esineb vaidlusalune praktika üksnes neis linnaosades, kus elavad peamiselt romad. Seda kinnitasid üksmeelselt ka menetlusosalised. Seega on selge, et vaidlusalune praktika puudutab selle etnilise rühma liikmeid konkreetselt.

47 — Vt direktiivi 2000/43 põhjendus 28; selle kohaselt on kõnealuse direktiivi eesmärk tagada „[...] kõikides liikmesriikides ühtlaselt kõrge diskrimineerimisevastase kaitstuse tase [...]”.

48 — Bulgaaria keeles: „vidimo” (видимо).

49 — Oma ettepanekus, kohtuasi Hervis Sport- és Divatkereskedelmi (C-385/12, EU:C:2013:531, punkt 41) väljendasin ma seisukohta, et kaudsest diskrimineerimisest tuleb lähtuda ainult siis, kui meede mõjutab konkreetse rühma liikmeid *valdaval enamikul juhtudest* negatiivselt, samas kui Euroopa Kohus otsustas, et see peab olema nii *enamikel juhtudest* (kohtuotsus Hervis Sport- és Divatkereskedelmi, C-385/12, EU:C:2014:47, punkt 39). Käesolevas asjas ei ole vaja sellesse erinevusse süveneda, kuna Gizdova Mahala linnaosa on eelotsusetaotluse esitanud kohtu sõnul vaieldamatult suurim romade linnaosa Dupnitsas.

95. Selge on ka see, et selline praktika koormab asjaomaseid tarbijaid kahel moel: esiteks tehakse nende jaoks oluliste elektriarvestite visuaalne kontroll neile praktiliselt võimatuks või vähemalt ülemäära raskeks. Kui nad tahavad ise oma elektritarbimisega pidevalt kursis olla, ei jää neil muud üle, kui lasta paigaldada oma korterisse kontrollarvestid, mis on seotud lisakuludega.⁵⁰ Teiseks tekitab vaidlusalune praktika häbimärgistava mõju, kuna avalikkuses võib tekkida mulje, et asjaomased tarbijad on oma elektriarvesteid manipuleerinud või on elektrivõrguga ebaseaduslikult liitunud.

96. Asjaolu, et vaidlusaluse praktika all kannatavad peamiselt romad, viitab Gizdova Mahala linnaosas elavate tarbijate ebavõrdsele kohtlemisele võrreldes riigi teiste osadega, mis on kaudselt seotud nende etnilise päritoluga.

97. Sellise kaudse diskrimineerimise olemasolu ei saa eitada väitega, et Gizdova Mahala linnaosa *piires* kohtleb CHEZ kõiki tarbijaid võrdselt.

98. Kahtlemata puudutab vaidlusalune praktika kõiki selle linnaosa elektritarbijaid võrdselt, sõltumata sellest, kas nad kuuluvad romade etnilisse rühma või mitte. Meid huvitava diskrimineerimise kontrolli seisukohast ei ole aga oluline võrrelda isikuid, keda puudutab seesama ebasoodsam kohtlemine, vaid ühelt poolt isikuid, keda koheldakse ebasoodsamalt ja teiselt poolt isikuid, keda nii ei kohelda.

99. Võrdlusest elektritarbijatega *väljaspool* kõnealust linnaosa tulebki ilmsiks, et vaidlusalune praktika toob elektriga varustamisel kaasa Gizdova Mahala linnaosa tarbijate, kellest enamik on romad, ebasoodsama kohtlemise⁵¹.

100. CHEZ väidab vastu, et tarbijate olukord Gizdova Mahala linnaosa piires ja sellest väljaspool ei ole võrreldav, mistõttu vaidlusalune praktika ei saa põhjustada ebavõrdset kohtlemist.

101. Need väited tuleb tagasi lükata. Võimalik, et asjaomasel linnaosas esines erinevalt teistest linnaosadest sageli juhtumeid, kus elektriarvesteid manipuleeriti ja elektrit tarbiti illegaalselt. Tarbijate huvi pääseda ligi oma elektriarvestitele ning tarbida elektrit häbimärgistamatult on aga nii asjaomase linnaosa piires kui sellest väljaspool siiski sama. Vähemasti selles osas on seega kõik CHEZ-i kliendid samalaadses olukorras. Asjaolu, et teatud piirkondades manipuleeritakse elektriarvesteid ja elektrivõrku sagedamini kui mujal, tuleb ehk arvesse võtta vaidlusaluse praktika põhjendamise juures.⁵² Tarbijate olukordade samalaadsust see aga ei muuda.

c) Kas pelgalt kaudse diskrimineerimise alusel saab tuvastada „seotusest tuleneva diskrimineerimise“?

102. Viimasena jääb üle lühidalt selgitada, kas kaudse diskrimineerimise tuvastamist takistab käesoleval juhul asjaolu, et A. G. Nikolova kui põhikohtuasja kaebaja ei kuulu ise ilmselt romade etnilisse gruppi, vaid vaidlusalune praktika hõlmab teda üksnes kui Gizdova Mahala linnaosa toidupoje omanikku. Põhimõtteliselt on küsimus seega selles, kas romade ebasoodsamast kohtlemisest Gizdova Mahala linnaosas, kui see on ainult kaudselt seotud nende etnilise päritoluga, piisab A. G. Nikolova „seotusest tuleneva diskrimineerimise“ tuvastamiseks. Teisisõnu tuleb selgitada, kas kaudse diskrimineerimise raames on „seotusest tuleneva diskrimineerimise“ tuvastamine õiguslikult lubatav.⁵³

103. CHEZ väidab, et „seotusest tuleneva diskrimineerimisega“ saab tegu olla üksnes otsese, mitte aga kaudse diskrimineerimise raames.

50 — CHEZ-i pakutud võimalust teha tarbija kirjaliku taotluse korral kolme päeva jooksul tasuta kättesaadavaks tõstelavaga eritõstuk, ei saa kuidagi pidada sobivaks alternatiiviks, kuna see ei võimalda tarbijatel nende elektritarbimist ise ja eelkõige pidevalt kontrollida; vt selle kohta ka käesolev ettepanek, punkt 138.

51 — Selle ebasoodsama kohtlemise kohta vt veel kord eespool see ettepanek, punkt 95.

52 — Vt selle kohta allpool see ettepanek, punktid 111–139.

53 — „Seotusest tuleneva diskrimineerimise“ kohta üldiselt vt eespool käesolev ettepanek, punktid 52–61.

104. Ma ei nõustu sellega. Võimalik, et Euroopa Kohus on pidanud seni selgitama „seotusest tuleneva diskrimineerimise” probleeme üksnes otsese diskrimineerimise kontekstis.⁵⁴ See aga ei tähenda sugugi, et ta oleks „seotusest tuleneva diskrimineerimise” kaudse diskrimineerimise korral kuidagi välistanud.

105. Ükski menetlusosaline ei ole väitnud, et kaudse diskrimineerimise koosseisutunnuste struktuuri eripära direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis b takistaks isikut „seotusest tulenevalt diskrimineerituks”, pidamast ning ka mina ei näe sellist eripära.

106. Pealegi oleks minu arvates õiglane tunnustada „seotusest tuleneva diskrimineerimise” käsitust kaudse diskrimineerimise kontekstis samamoodi nagu otsese diskrimineerimise kontekstis.

107. Seda ilmestab näide ühe sarnase põhiõiguste harta artiklis 21 nimetatud diskrimineerimise tunnuse kohta: kui äriühingus on meestöötajate lastel, mitte aga naistöötajate lastel õigus saada teatud sotsiaalseid soodustusi, nt käia firma enda lasteaias, siis on tegemist *otsese* diskrimineerimisega töötajate soo alusel. Kui aga õigus saada neid soodustusi on täistööajaga töötavate isikute lastel, kuid osalise tööajaga töötajate lapsed neid ei saa, siis on tegemist *kaudse* diskrimineerimisega töötajate soo alusel, eeldusel, et osalise tööajaga töötavad peamiselt naised, täistööajaga aga mehed, nagu see tihtipeale on. Nii ühel kui teisel juhul diskrimineeritakse ebasoodsamalt koheldud töötajate rühma lapsi „seotuse alusel”. Asjaolu, et esimesel juhul on tegemist otsese diskrimineerimisega ja teisel juhul „üksnes” kaudse diskrimineerimisega töötajate soo alusel, ei mängi laste osas mingit olulist rolli.

108. Ka kindlustusettevõtja praktika nõuda teatud linnosades suuremaid kindlustusmaksid võib olla põhiõiguste harta artikli 21 tähenduses kaudselt diskrimineeriv, kui asjaomaste linnaosade elanikud kuuluvad teatud etnilisse rühma, saavad teatud suuruses palka või on teatud koguduse liikmed. Ka linnaosa selliseid elanikke, kes ei ole konkreetse etnilise rühma liikmed, ei saa sellist palka või ei kuulu sellesse kogudusse, diskrimineeritakse seotusest tulenevalt, kuna ka nemad peavad tasuma suuremaid kindlustusmaksid.

109. Kaudse diskrimineerimise, sealhulgas „seotusest tuleneva kaudse diskrimineerimise” eripära võetakse neil ja teistel juhtudel piisavalt arvesse, kuna eesmärkide valik, millega saab kaudset ebavõrdset kohtlemist põhjendada, on hoopis mitmekesisem kui see, millega saab põhjendada otset ebavõrdset kohtlemist.⁵⁵

4. Vahejärgeldus

110. Kokkuvõttes on sellistel asjaoludel, nagu on kujunenud põhikohtuasjas, tegemist kaudse ebavõrdse kohtlemisega etnilise päritolu alusel. Seega võib esmapilgul eeldada kaudset diskrimineerimist vastavalt direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktile b koosmõjus artikli 8 lõikega 1.

C. Vaidlusaluse praktika võimalikud põhjendused

111. Kolmandaks tuleb lõpuks kontrollida, kas sellist põhikohtuasjas vaidlusalust praktikat on võimalik objektiivselt põhjendada.

112. Selle küsimusega tegelemine eeldab tingimata, et käesoleval juhul lähtutaks – kooskõlas minu eespool toodud argumentatsiooniga⁵⁶ – *kaudsest ebavõrdsest kohtlemisest* etnilise päritolu alusel. Pealegi käsitleb eelotsusetaotluse esitanud kohuski seda teemat oma kümnendas küsimuses üksnes sellel eeldusel, nagu näitab ka viide direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktile b.

54 — Kohtuotsus Coleman (C-303/06, EU:C:2008:415).

55 — Vt selle kohta juba eespool käesolev ettepanek, punktid 72 ja 73.

56 — Vt eespool käesolev ettepanek, punktid 69–110.

113. Vastupidi otsesele diskrimineerimisele rassilise või etnilise päritolu alusel, mida ei saa ilmselgelt⁵⁷ kuidagi põhjendada⁵⁸, on direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punktis b kaudse diskrimineerimise kohta sätestatud, et kõnealune säte, kriteerium või tava on lubatav, kui see on objektiivselt põhjendatud seadusliku eesmärgiga ja selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud, s.t proportsionaalsed. See sõnastus on kooskõlas liidu õiguses üldiselt tunnustatud nõuetega kaudse ebavõrdse kohtlemise põhjendamisele.⁵⁹

1. Seaduslik eesmärk

114. Eelotsusetaotlusest ning Euroopa Kohtule esitatud kirjalikest ja suulistest seisukohtadest nähtub, et vaidlusaluse praktikaga Gizdova Mahala linnaosas – nagu ka mitmes teises Bulgaaria piirkonnas – reageeriti arvukatele elektriarvestite manipuleerimistele ja elektrivargustele. Siinkohal tugineb CHEZ vajadusele mõõta nõuetekohaselt oma klientide elektritarbimist ning tagada elektrivõrgu turvalisus. Lisaks tuleb CHEZ-i sõnul kaitsta tarbijate elu ja tervist ning nende varalisi huve.

115. Loomulikult on see isik, kes põhikohtuasjas selliseid vastuväiteid esitab, direktiivi 2000/43 artikli 8 lõike 1 kohaselt kohustatud tõendama, et vaidlusaluse praktikaga püüti saavutada neid eesmärke ning et selle aluseks ei olnud mingil juhul Gizdova Mahala linnaosa elanikkonna enamuse etniline päritolu. Vähemalt selle aja kohta, mille jooksul on liikmesriigi õiguse kohaselt tavaks äridokumente säilitada või on selline kohustus koguni seadusega ette nähtud, on CHEZ-ilt sellega seoses võimalik nõuda, et ta esitaks sisedokumendid, mis kajastavad vaidlusaluse praktikani viinud otsuse tegemist. Sõltumata sellest saab CHEZ-ilt lisaks nõuda, et ta selgitaks konkreetselt, kas asjaomases linnosas valitseb hetkel veel elektriarvestite hulgalise manipuleerimise ja elektrivarguse konkreetne oht.

116. Kui oletada, et CHEZ-i väited eesmärkide kohta on õiged, siis on vaidlusaluse praktikaga sisuliselt võimalik pettusi ja kuritarvitusi takistada ning tagada taskukohase energiavarustuse kvaliteet kõigi tarbijate huvides.

117. Pettuste ja kuritarvituste tõkestamine ja nende vastu võitlemine ning energiaga varustamise kindluse ja kvaliteedi tagamine liikmesriikides on liidu õiguses tunnustatud seaduslik eesmärk.⁶⁰

2. Proportsionaalsuse kontroll

118. Hinnata tuleb siiski veel seda, kas kõnealuse eesmärgi saavutamiseks oli proportsionaalne paigaldada elektriarvestid asjaomases linnaosas umbes 6 meetri kõrgusele. Direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt eeldaks see, et vaidlusalune praktika on seadusliku eesmärgi saavutamiseks „asjakohane ja vajalik”.

57 — Vt nt direktiivi 2000/43 põhjendus 6, mille kohaselt Euroopa Liit ei tunnista teooriaid, mis püüavad tõestada üksikest erinevate inimrasside olemasolu.

58 — Vt selle kohta juba eespool käesolev ettepanek, punkt 72. Isikute erinev kohtlemine rassilise või etnilise päritolu *alusel* on võimalik vaid siis, kui need isikud ei ole samalaadses olukorras (vt direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkt a) või kui tegemist on oluliste ja määravate kutsenõuetega (selle direktiivi artikkel 4).

59 — Vt selle kohta minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 100) ning täiendavalt direktiivi 2000/78 tähenduses vanuse alusel diskrimineerimise põhjendamise kohta minu ettepanek, kohtuasi Andersen (C-499/08, EU:C:2010:248, punktid 46 ja 47).

60 — Liikmesriigi asutuste võitluse kohta pettuste ja kuritarvituste vastu vt kohtuotsused Halifax jt (C-255/02, EU:C:2006:121, punktid 68 j 69), Cadbury Schweppes ja Cadbury Schweppes Overseas (C-196/04, EU:C:2006:544, punkt 35) ja Kofoed (C-321/05, EU:C:2007:408, punkt 38); energiaga varustamise kindluse ja kvaliteedi tagamise kohta liikmesriikides vt kohtuotsused Campus Oil jt (72/83, EU:C:1984:256, punktid 34 ja 35), komisjon vs. Belgia (C-503/99, EU:C:2002:328, punkt 55) ja komisjon vs. Portugal (C-543/08, EU:C:2010:669, punkt 84).

119. Isegi kui oleks ehk õige, et vaidlusaluse meetme põhjused on „üldteada”⁶¹, ei vabasta see CHEZ-i muuseas tõendamast, et võrdse kohtlemise põhimõtet ei ole rikutud (direktiivi 2000/43 artikli 8 lõige 1). Seda seetõttu, et selle põhjal, kuivõrd üldteada on ettevõtja konkreetse käitumisviisi põhjused, ei saa veel otsustada, kas need on põhjendatud ja eelkõige proportsionaalsed.⁶²

120. Samuti on ettevõtjalt võimalik nõuda, et ta kontrolliks vaidlusalust praktikat korrapäraselt ning hindaks uuesti, kas see vastab endiselt kõigile proportsionaalsuse põhimõtte nõuetele.

a) Vaidlusaluse praktika „asjakohasus” (sobivus)

121. Meede on „asjakohane” direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses siis, kui see *võimaldab* saavutada seaduslikku eesmärki,⁶³ mis käesolevas asjas tähendab seda, et meetme abil saab töepoolast tõkestada pettusi ja kuritarvitusi ning tagada elektrivarustuse kvaliteet.

122. Elektriarvestite näitudega manipuleerimine ja elektrienergia ebaseaduslik kasutamine muutuvad kahtlemata raskemaks, kui elektriarvestid ja jaotuskarbid paigaldatakse 6 meetri kõrgusele, nii et tarbijad neile üldiselt ligi ei pääse. Lisaks avaldab elektrivõrgus üksikisikute toimepandavate ebaseaduslike rikkumiste tõkestamine üldiselt positiivset mõju kõigile elektritarbijatele, sest see vähendab õnnetuste ohtu, takistab taristule tekitatavaid kahjusid ja võib ära hoida selliste kahjude hüvitamiseks ette nähtud üldist elektrihinna tõusu.

123. Ääremärkusena olgu siinkohal öeldud, et meetmete sobivust tuleb alati hinnata nendega taotletavaid eesmärke silmas pidades. Kui sellise meetmega nagu käesolevas asjas reageeritakse elektrivarustussüsteemi arvukatele ebaseaduslikele rikkumistele teatavas piirkonnas, siis ei saa selle meetme sobivuse hindamisel seada tingimuseks, et edaspidi ei toimuks üldse ühtegi pettuse ja kuritarvituse ning elektrivarustuse kvaliteedi kahjustamise juhtumit. Pigem tuleks sellist meedet pidada selle seadusliku eesmärgi täitmiseks sobivaks juba siis, kui see aitab oluliselt vähendada elektrivarustussüsteemi ebaseaduslike rikkumiste arvu.⁶⁴

124. Jättes eelotsusetaotluse esitanud kohtule võimaluse üksikasjade tuvastamiseks, näib mulle selline praktika, nagu on vaidluse all põhikohtuasjas, põhimõtteliselt sobiv sellega järgitavate eesmärkide saavutamiseks.

b) Vaidlusaluse praktika vajalikkus

125. Kui oletada, et vaidlusalune meede sobib nii pettuste ja kuritarvituste tõkestamiseks kui ka elektrivarustuse kvaliteedi tagamiseks, tekib järgmine küsimus, kas see meede on sellise eesmärgi täitmiseks ka *vajalik*.

126. Meede on vajalik siis, kui seaduslikku eesmärki ei ole võimalik saavutada vähem piirava, sama sobiva meetme abil. Seega tuleb arutada, kas asjaomastes linnaosades elektriarvestite näitudega manipuleerimise ja elektrienergia ebaseadusliku kasutamise takistamiseks ei oleks saanud kasutada vähem piiravat meedet.

61 — Vt selle kohta eelotsuse küsimuse 5.3 punkt c, kohtuasi Belov, ära toodud minu ettepanekus, sama kohtuasi (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 21).

62 — Vt minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 104).

63 — Vt selle kohta minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 105) ning täiendavalt – direktiivi 2000/78 tähenduses vanuse alusel diskrimineerimise põhjendamise kohta minu ettepanek, kohtuasi Andersen (C-499/08, EU:C:2010:248, punkt 53). Direktiiv 2000/78 artikli 6 lõike 1 esimese lõigu sõnastus ühtib direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b sõnastusega, mistõttu saab minu sedastused kohtuasjas Andersen üle kanda käesolevale asjale.

64 — Vt minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 107 ja 108).

127. Nagu ma juba kohtuasjas *Belov* lähemalt selgitasin⁶⁵, ei saa vaid tsiviil- ja karistusõiguse meetmete tagantjärele rakendamine isikute suhtes, kes on väidetavalt manipuleerinud elektriarvesteid või elektrivõrguga ebaseaduslikult liitunud, olla põhimõtteliselt käesolevas asjas seaduslike eesmärkide saavutamiseks sama sobiv meede. Sama kehtib ka ettepaneku kohta paigutada kõrgemale üksnes need elektriarvestid, mida on tõepoolest manipuleeritud.

128. Erinevalt kohtuasjast *Belov*⁶⁶ ei näi käesoleval juhul sugugi nii ebareaalne elektriarvestite paigaldamine tavalisele kõrgusele ning nende kaitsmine manipulatsioonide eest tehniliste eriseadmetega. Eelotsusetaotluse kohaselt räägitakse ajakirjanduses nimelt „ uut tüüpi kaugloetavatest elektriarvestitest”, mis lisaks annaksid näitade manipuleerimise katsetest elektriettevõtjale teada.

129. Kahtlemata oleks sellisel juhul tegemist sellistes linnaosades nagu *Gizdova Mahala* elavate elektritarbijate suhtes vähem piirava meetmega. Sel moel oleks eelkõige tagatud, et sealset kohalikku elanikkonda ei häbimärgistataks ning kõik tarbijad saaksid oma elektriarvesteid endiselt korrapäraselt kontrollida, nagu see näib olevat tavaline ka mujal *Bulgaarias*.

130. Lõppude lõpuks peab eelotsusetaotluse esitanud kohus ise jõudma selgusele, kas nende „ uut tüüpi elektriarvestite” kasutamine on majanduslikult mõistlik või kas sellega kaasneksid oluliselt suuremad kulud, mis tuleks ilmselt kõigi elektritarbijate vahel ära jagada. Ainult siis, kui nende „ uut tüüpi elektriarvestite” puhul on tegu tõepoolest tehniliselt ja majanduslikult reaalse meetmega⁶⁷, saab argumenteerida, et see on vähem piirav, kuid sama sobiv alternatiiv vaidlusalusele praktikale paigaldada elektriarvestid umbes kuue meetri kõrgusele.

c) Küsimus, kas vaidlusalune praktika kahjustab puudutatud isikuid ülemäära

131. Kui peaks selguma, et vaidlusalune praktika on sobiv ja vajalik seaduslike eesmärkide saavutamiseks, jääb üle veel kontrollida, ega see ei kahjusta ülemäära *Gizdova Mahala* linnaosa elanikke⁶⁸. Proportsionaalsuse põhimõttest tuleneb nimelt, et liidu õigusega tagatud õigust – käesolevas asjas etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise keeldu – kahjustavate meetmetega üksikisikule tekitatud piirangud peavad olema vastavuses seatud eesmärkidega.⁶⁹ Teisiti öeldes peab seatud seaduslik eesmärk olema nii palju kui võimalik kooskõlla viidud võrdse kohtlemise põhimõtte nõuetega ja tuleb leida õige tasakaal erinevate asjassepuutuvate huvide vahel.⁷⁰

65 — Vt minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 113–115).

66 — Vt selle kohta minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 110–112).

67 — Sellest näib eelotsusetaotluse esitanud kohus lähtuvat, kui vaadata tema kümnenda küsimuse viimase lause sõnastust: seal mainitakse viitega ajakirjanduses avaldatud teabele „muid tehniliselt ja rahaliselt kättesaadavaid vahendeid”.

68 — Vt minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 117). Samamoodi direktiivi 2000/78 kohta kohtuotsus *Ingeniørforeningen i Danmark* (C-499/08, EU:C:2010:600, punktid 41–48, eelkõige punkt 47), ning minu ettepanek selles asjas, mida on nimetatud ka kohtuasi *Andersen* (C-499/08, EU:C:2010:248, punkt 67).

69 — Kohtuotsused *Schräder HS Kraftfutter* (265/87, EU:C:1989:303, punkt 21), *Tempelman ja van Schaijk* (C-96/03 ja C-97/03, EU:C:2005:145, punkt 7) ja *ERG jt* (C-379/08 ja C-380/08, EU:C:2010:127, punkt 86).

70 — Vt selle kohta veelkord minu ettepanekud, kohtuasjad *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 117) ja *Andersen* (C-499/08, EU:C:2010:248, punkt 68).

– Vaidlusaluse praktika häbimärgistav mõju

132. Kõigepealt tuleb sellega seoses arvesse võtta, et elektriarvestite paigaldamine umbes kuue meetri kõrgusele on suhteliselt äärmuslik meede, mis puudutab kõiki Gizdova Mahala linnaosas elavaid inimesi üldiselt ja kollektiivselt, isegi kui nad ei ole süüdi elektrivarustussüsteemi manipuleerimises. See võib jätta mulje, et kõik – või vähemalt suur osa Gizdova Mahala linnaosa elanikest – tegelevad elektrivarustust puudutavate pektuste, manipuleerimise või muu eeskirjade eiramisega, mis võrdub kogu selle linnaosa elanikkonna kahtlustamisega ja võib kokkuvõttes kõnealuse linnosa elanikke häbimärgistada.⁷¹

133. Nagu juba mainitud, toob selline praktika, nagu on vaidluse all põhikohtuasjas, kaasa asjaomaste isikute väärikust alandava õhkkonna, mille all kannatavad peamiselt konkreetse etnilise rühma liikmed.⁷² See on vastuolus põhiväärtustega, millel Euroopa Liit rajaneb (ELL artikkel 2), ning läheb vastuollu ka diskrimineerimisvastaste direktiividega (vt siinkohal eelkõige „ahistamise” keeld direktiivi 2000/43 artikli 2 lõikes 3).

134. Sellises olukorras, nagu on kõne all käesoleval juhul, tuleb vastandlike huvide tasakaalustamisel pöörata sellele asjaolule erilist tähelepanu. Puht majanduslikud aspektid peavad jääma tahaplaanile, mille tulemusena peab pektuste ja kuritarvituste vastu võitlemiseks ning energiaga varustamise kindluse ja kvaliteedi tagamiseks võib-olla kasutama kallimaid meetmeid kui elektriarvestite paigaldamine ligipääsmatult umbes kuue meetri kõrgusele.

– Lõpptarbivate kaitsele liidu õiguses esitatavad nõuded

135. Sellele lisaks – ja sõltumata kohaliku elanikkonna võimalikust häbimärgistamisest – tuleb meenutada, et liidu seadusandja juhib direktiivides 2006/32 ja 2009/72 sõnaselgelt tähelepanu elektri lõpptarbivate huvile, et neid korrapäraselt teavitataks nende isiklikust elektritarbimisest. Eelkõige tuleks tarbijatele aktiivselt soovitada oma elektriarvesti näitude korrapärasest kontrollimist.⁷³ Selle liidu õiguses sätestatud eesmärgiga on vastuolus see, kui tarbijad varustatakse küll elektriarvestitega, kuid need paigaldatakse umbes 6 meetri kõrgusele, mistõttu neid ei ole võimalik visuaalselt kontrollida.⁷⁴

136. Loomulikult ei nõua liidu õigus liikmesriikidelt tingimata, et iga tarbija käsutuses oleks tasuta elektriarvesti⁷⁵. Just nimelt sellises varustuspiirkonnas, kus elektrivarustussüsteemiga seoses on varasemal ajal sageli toime pandud pektusi ja manipuleerimisi, on aga tarbijad eriti huvitatud sellest, et suuta oma isiklikku elektritarbimist korrapäraselt kontrollida ja jälgida.⁷⁶

137. Eeltoodut silmas pidades peab eelotsusetaotluse esitanud kohus hindama, kas CHEZ-i pakkumine paigaldada tarbija soovil tema majapidamisse tasu eest kontrollarvesti võib olla piisav hüvitis selle eest, et tarbijal puudub juurdepääs umbes 6 meetri kõrgusele paigaldatud tavapärasele elektriarvestile. Seejuures tuleb eelkõige arvesse võtta, et kontrollarvesti paigaldamistasu tõttu võib nii mõnigi tarbija selle paigaldamisest loobuda.⁷⁷

71 — Vt selle kohta minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 118).

72 — Selles punktis vaagisin ma oma argumentatsiooni ettepanekus, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 98) ja jõudsin uuele arusaamale.

73 — Direktiivi 2006/32 põhjenduse 29 viimane lause.

74 — Samamoodi ka juba minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 119).

75 — Vt eelkõige direktiivi 2006/32 artikli 13 lõike 1 esimene lõik.

76 — Samamoodi ka juba minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 122).

77 — Samamoodi ka juba minu ettepanek, kohtuasi Belov (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 121).

138. Tuleb tunnistada, et CHEZ pakub asjaomastes piirkondades elavatele tarbijatele ka võimalust taotluse alusel teostada visuaalset kontrolli tõstelavaga varustatud tasuta eritõstuki abil. Siiski tundub olevat enam kui kaheldav, kas sellise suhteliselt kalli ja keerulise meetodi abil saab saavutada liidu õiguses sätestatud eesmärki soovitada tarbijatele oma elektriarvesti näitude *korrapärast* kontrollimist.⁷⁸ Seda seetõttu, et tõstelavaga eritõstuki kasutamine, milleks tuleb enne iga kasutamist esitada eraldi taotlus, tuleb realistlikult võttes kõne alla maksimaalselt üks või kaks korda aastas tarbija kohta.⁷⁹

3. Vahejärelaus

139. Kokkuvõttes tuleb sedastada, et selline praktika, nagu on vaidluse all põhikohtuasjas, võib olla direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b kohaselt põhjendatud, kui see aitab tõkestada pettusi ja kuritarvitusi ning tagada elektrivarustuse kvaliteeti kõigi tarbijate huvides, tingimusel et:

- a) nende eesmärkide saavutamiseks ei saa rakendada majanduslikult mõistlikul viisil ühtegi muud sama sobivat meetet, mis avaldaks asjaomase piirkonna elanikele vähem kahjulikku mõju, ja
- b) võetud meede ei kahjusta ülemäärselt asjaomase piirkonna elanikke, kusjuures
  - etnilist rühma ähvardav häbimärgistamine on kaalukam kui puht majanduslikud kaalutlused, ning
  - tarbijate huvi jälgida elektriarvesti korrapärase visuaalse kontrolli abil oma isiklikku elektritarbimist tuleb nõuetekohaselt arvesse võtta.

D. Järeldused põhikohtuasja jaoks

140. Kui diskrimineerimise kontrollimisel jõutakse minu eespool saadud tulemuseni, kerkib kohe järgmine küsimus, millised järeldused tuleb põhikohtuasjas teha etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise tuvastamisest direktiivi 2000/43 tähenduses. Seda probleemi, mille üle käis vaidlus juba kohtuasjas *Belov*, arutati mõneti ka käesolevas asjas, eeskätt käsitles seda CHEZ.

141. Siinkohal piisab viitamisest Euroopa Kohtu väljakujunenud praktikale: kui vähegi võimalik tuleb põhikohtuasjas liikmesriigi õigusnorme tõlgendada ja kohaldada direktiiviga kooskõlas. Siseriiklikud kohtud peavad seega siseriiklikku õigust tõlgendama võimalikult suures ulatuses asjakohase direktiivi sõnastust ja eesmärki arvesse võttes, et saavutada direktiivis ette nähtud tulemus.⁸⁰ Nad peavad tegema kõik, mis on nende pädevuses, arvestades siseriiklikku õigust tervikuna ning kasutades siseriiklikus õiguses tunnustatud tõlgendusmeetodeid, et tagada asjassepuutuva direktiivi täieulatuslik rakendamine ja saavutada direktiivi eesmärgiga kooskõlas olev tulemus.⁸¹

142. Euroopa Kohtule esitatud teabe põhjal ei viita miski sellele, et põhikohtuasjas ei ole võimalik Bulgaaria õiguse asjaomaseid sätteid, nimelt ZZZ-d, tõlgendada ja kohaldada kooskõlas direktiiviga 2000/43. Seega ei teki siin nähtavasti keerukaid küsimusi põhiõiguste horisontaalse vahetu õigumõju kohta.

78 — Direktiivi 2009/72 artikli 3 lõige 7 koosmõjus I lisa lõike 1 punktiga i ning direktiivi 2006/32 põhjenduse 29 viimane lause.

79 — Samamoodi ka juba minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punkt 120).

80 — Väljakujunenud kohtupraktika; vt nt kohtuotsused *Marleasing* (C-106/89, EU:C:1990:395, punkt 8), *Pfeiffer jt* (C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584, punkt 113), *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, punkt 24) ja *Asociația Accept* (C-81/12, EU:C:2013:275, punkt 71).

81 — Vt selle kohta kohtuotsused *Pfeiffer jt* (C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584, punktid 115–119) ja *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, punkt 27); sarnaselt juba ka kohtuotsus *Colson ja Kamann* (14/83, EU:C:1984:153, punkt 28: „kasutades maksimaalselt talle siseriiklikus õiguses antud hindamisruumi”).

143. Pealegi tuleb märkida, et direktiivi kui sellisega ei saa panna isikule kohustusi ning seda ei saa kasutada isiku vastu.⁸²

144. Rassilise ja etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keeld on siiski liidu õiguse üldpõhimõte, mis on esmase õigusena sätestatud põhiõiguste harta artiklis 21 ja mida direktiivis 2000/43 üksnes täpsustatakse⁸³ – täpselt samamoodi kui vanuse või seksuaalse sättumuse alusel diskrimineerimist täpsustatakse direktiivis 2000/78⁸⁴ ja teisiti kui näiteks õigust tasustatud põhipuhkusele⁸⁵ või töötajate õigust olla ettevõttes informeeritud ja ära kuulatud⁸⁶.

145. Käesoleva asjaga sarnaste õigussuhete korral, mille poolteks on ühelt poolt tarbija ja väike-ettevõtja ja teiselt poolt avalike teenuste osutaja, on võrdse kohtlemise põhimõte eriti tähtis. Sarnaselt töösuhete iseloomustab selliseid õigussuhteid nimelt poolte struktuuriline ebavõrdsus.

146. Vähemalt sellises olukorras tundub olevat õigustatud, kui põhiõigusena sätestatud diskrimineerimiskeeluga vastuolus olevad siseriiklikud õigusnormid jäetakse kohaldamata ka eraisikute vahelistes suhetes. See kehtib seda enam käesoleva asjaga sarnasel juhtudel, kui eraisik ei ole põhiõiguse otsene adressaat, vaid põhiõigust kohaldatakse üksnes siseriikliku õiguse proportsionaalsuse hindamise alusena.⁸⁷

VI. Ettepanek

147. Esitatud põhjendustest lähtudes teen Euroopa Kohtule ettepaneku vastata Administrativen sad Sofia-gradis esitatud eelotsuse küsimustele järgmiselt:

1. Piirkonnas, kus elavad peamiselt teatud etnilise rühma liikmed, võivad etnilisel päritolul põhineva diskrimineerimise keelule tugineda ka teised seal elavad isikud, kes sellesse etnilisse rühma ei kuulu, kui üldine ja kollektiivne meede diskrimineerib neid seotuse alusel.
2. Kui tarbijad varustatakse tavaliselt tasuta elektriarvestiga, mis paigaldatakse visuaalset kontrolli võimaldaval viisil kas hoonesse või selle välisseina külge, samal ajal kui peamiselt romade kogukonda kuuluva elanikkonnaga piirkondades on sellised elektriarvestid paigaldatud elektripostide külge ligipääsmatusse kohta umbes kuue meetri kõrgusele, võib selle põhjal esmapilgul eeldada, et tegemist on kaudse diskrimineerimisega etnilise päritolu alusel direktiivi 2000/43 artikli 2 lõike 2 punkti b tähenduses koostoimes kõnealuse direktiivi artikli 8 lõikega 1.
3. Selline meede võib olla põhjendatud, kui see aitab tõkestada pettusi ja kuritarvitusi ning tagada elektrivarustuse kvaliteeti kõigi tarbijate huvides, tingimusel et:
  - a) nende eesmärkide saavutamiseks ei saa rakendada majanduslikult mõistlikul viisil ühtegi muud sama sobivat meetet, mis avaldaks asjaomase piirkonna elanikele vähem kahjulikku mõju, ja

82 — Kohtuotsused *Faccini Dori* (C-91/92, EU:C:1994:292, punkt 20), *Pfeiffer jt* (C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584, punkt 108) ja *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, punkt 37); samamoodi kohtuotsus *Association de médiation sociale* (C-176/12, EU:C:2014:2, punkt 39).

83 — Kohtuotsus *Runevič-Vardyn ja Wardyn* (C-391/09, EU:C:2011:291, punkt 43); vt ka minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 63 ja 80).

84 — Seega saab direktiivi 2000/78 puudutava kohtupraktika vabalt üle kanda direktiivile 2000/43; vt kohtuotsused *Mangold* (C-144/04, EU:C:2005:709, punktid 74 ja 75), *Kücükdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21, punktid 51 ja 53) ja *Römer* (C-147/08, EU:C:2011:286, eelkõige punkt 59).

85 — Kohtuotsus *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, eelkõige punkt 42). Tolles kohtuasjas ei olnud asi põhiõiguste harta artiklis 21 sätestatud võrdse kohtlemise põhimõtte täpsustuses, vaid kõne all oli põhiõiguste harta jaotises „Solidarsus” artikli 31 lõikes 2 sätestatud õigus.

86 — Kohtuotsus *Association de médiation sociale* (C-176/12, EU:C:2014:2, punktid 45–49).

87 — Samamoodi ka juba minu ettepanek, kohtuasi *Belov* (C-394/11, EU:C:2012:585, punktid 81 ja 82).

- b) võetud meede ei kahjusta ülemäärselt asjaomase piirkonna elanikke, kusjuures
- etnilist rühma ähvardav häbimärgistamine on kaalukam kui puht majanduslikud kaalutlused, ning
  - tarbijate huvi jälgida elektriarvesti korrapärase visuaalse kontrolli abil oma isiklikku elektritarbimist tuleb nõuetekohaselt arvesse võtta.